

ЧАСТКИ *ЛИШЕ, НАВІТЬ, ТІЛЬКИ* ЯК ІЛОКУТИВНІ ІНДИКАТОРИ СИЛИ ВИСЛОВЛЕННЯ

У статті розглянуто, як уживання часток діє на процес вияву сили висловлення в реченнях. Частки як ілокутивні індикатори роблять явними, помітними наміри, стани, почуття. Розглянуто дало можливість увітнітися в тому, що засоби прояснення сили висловлення відіграють важливу роль в ілокутивному акті, впливаючи на усвідомлення змісту тексту. Подано погляди мовознавців на проблему ролі часток в реченні. З'ясовано значення понять ілокуція, ілокутивний акт, ілокутивна сила. Визначено відмінності між заявами та іншими видами текстів дипломатичного листування, предмет заяви та причини, які викликали її написання.

Ключові слова: дипломатичне мовлення, заява уряду, частка, ілокуція, ілокутивний акт, ілокутивна сила.

Канкаш Г. Д. Частицы *лишь, даже, только* как иллокутивные индикаторы силы высказывания. В статье рассмотрено, как употребление частиц влияет на силу высказывания в предложениях. Частицы как иллокутивные индикаторы способствуют выявлению намерений, состояний, чувств. Осуществленный анализ предложений позволил удостовериться в том, что средства прояснения силы высказывания играют важную роль в иллокутивном акте: влияют на осознание содержания текста. Представлены мнения языковедов о проблеме роли частиц в предложении. Объяснено значение понятий иллокуция, иллокутивный акт, иллокутивная сила. Обозначено отличие заявлений от других видов текстов дипломатической переписки, предмет заявления и причины ее написания.

Ключевые слова: дипломатическая речь, заявление правительства, частица, иллокутивный акт, иллокутивная сила.

Kankash G. D. The particles *only, even, just* as illocutive indicators of the speech power. This article reveals how the usage of particles influences the process of defining speech power in the sentences. Particles being illocutive indicators make intentions, conditions and emotions visible and noticeable. The outcome of this research gave the possibility to make sure that the means of clearing out the speech power have the important role in illocutive act: influences the perception of text content. The views of linguists on the problem of the role of particles in the sentence are presented. The meanings of such concepts as illocution, illocutive act, illocutive power are clarified. The differences between statements and other kinds of the texts of the diplomatic correspondence, the subject of the statement and the reasons that provoked its writing are defined.

The particle "only" can be found six times in the text, it is used to highlight actions, signs. The particle "even" is used to highlight or enhance a particular word or phrase. In the text under consideration, it is marked eight times. The most often used particle in the text is "merely". It is used with the restrictive excretory shade in the meaning: just, only at that time, only in such a situation, the only way.

We can summarize that the contents of the certain information was allocated, reinforced with the help of illocutive indicators – particles. They provoke the reader to feel certain emotions that the author of the text aimed to cause. We observe how the direction of attention of mass consciousness on a specific problem occurs. In the future we plan to consider the use of particle "would" as a means of clarifying the strength of the statements in illocutive act.

Key words: diplomatic speech, government declaration, particle, illokation, illocutive act, illocutive power.

Зовнішня політика держави направлена на встановлення відносин з іншими державами світу та міжнародними організаціями. Найважливіший засіб ведення зовнішньої політики – дипломатія. Типовими обставинами й умовами дипломатичного спілкування є сфера міждержавних і міжнародних контактів у формі дипломатичного листування, переговорів, зустрічей, публічних виступів, преси, спонтанного живого мовлення [8:267].

Окремі аспекти дипломатичного мовлення були об'єктом наукових студій таких вітчизняних дослідників, як О. М. Мацько, О. М. Пазинич, Н. М. Поліщук, Т. І. Шинкаренко, зокрема досліджувались ознаки дипломатичного стилю, мовні формули дипломатичного мовлення, особливості текстів дипломатичного листування, особливості творення дипломатичних документів, дипломатична лексика та ін.

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена необхідністю подальшого глибокого осмислення специфіки мови дипломатії із застосуванням різних методів і підходів до аналізу досліджуваного явища.

Мета статті – визначити роль часток *лише, навіть, тільки* у формуванні сили висловлення в тексті «Заяви Радянського уряду керівникам КНР». Завдання статті: 1) виявити в тексті документа частки, використовувані для вираження сили висловлення; 2) визначити, як наявні в тексті частки сприяють проясненню сили висловлювання.

У дипломатичній практиці досить широко використовується такий вид документа, як заява, наприклад, заяви уряду, заяви Міністерства закордонних справ та ін. Вони, на відміну від документів власне дипломатичного листування, не є прямим зверненням до певної держави чи держав і тому не вимагають обов'язкової офіційної відповіді. Проте відсутність відповіді чи будь-якої іншої форми реагування на заяву теж є політичним актом, який має певне політичне значення. Заява уряду може бути не лише опублікованою, а й офіційно направленою спеціальною (супровідною) нотою відповідним державам. Заяви для преси певним чином випереджають можливість офіційно займати позицію, яка в них викладається. Мета подібної заяви – орієнтувати суспільну думку і народ власної країни [6:138].

Окрім того, заяви відрізняються від інших видів текстів дипломатичного листування, оскільки є дипломатичними документами вищого рівня спілкування між державами [13: 134]. У такому виді документа як заява Міністерства закордонних справ подається оцінка певних подій, ставлення до них МЗС, що часто може розглядатися як позиція очільника держави або уряду. Заява уряду має більше смислове навантаження, ніж інші класичні документи дипломатичного листування [5: 215].

«Заява Радянського уряду керівникам КНР» (далі «Заява») була надрукована в газеті «Правда» від 21 серпня 1963 року. Предмет заяви – Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою, дата підписання – 1963 рік. Зрозуміло, що конкретні реалії зумовлюють створення того чи того тексту. Причини, які викликали потребу в написанні «Заяви», – розкол у радянсько-китайських відносинах, який стався 1962 року.

Характеризуючи заяву в площині теорії комунікації Г.Г. Почепцов визначає її як вид письмової комунікації, спрямований на налагодження таких взаємовідносин, як партнерство і співробітництво. Учений називає цей тип комунікації ієрархічним, із пріоритетністю прямого зв'язку [10: 34]. В ієрархічній схемі комунікації влада виступає в ролі автора, цей тип комунікації належить до соціальної структури – держави. Держава зацікавлена в єдності, тому відбувається орієнтація на монолог, який повинен блокувати дії іншого [10: 35].

Отже, текст «Заяви» відносимо до політичного дискурсу. Маючи за основу характеристики типів дискурсу, які пропонує О. В Яшенкова, можемо надати досліджуваному тексту ознаки агітаційної та інформаційно-інтерпретаційної стратегій: це інформування населення про ситуацію, коментування певних подій, розповідь про вжиті заходи для розв'язання проблеми, застереження, надання оцінного значення, апелювання до моральних цінностей [14: 168-170].

Дж. Серль зазначає, що створення конкретного речення в певних конкретних умовах репрезентує ілокутивний акт [12: 152]. Під поняттям «ілокуція» розуміємо втілення у висловленні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню конкретної спрямованості [3:133]. Створюючи ілокутивний акт, мовець (автор) має намір отримати певний результат, примусивши слухача (читача) розпізнати його намір отримати цей результат. І це розпізнання здійснюється за допомогою того факту, що правила вживання висловлювань зв'язують ці висловлювання з отриманням певного результату [3: 160]. Ілокутивна сила висловлювання – це те, що згідно наміру, повинно бути зрозумілим [там само: 149]. Зокрема, до засобів прояснення сили висловлювання Дж. Остін уводить частки [9: 65].

Н. Д. Арутюнова стверджує, що службові слова не дозволяють відволікатися від змінної величини – мовного контексту, експліцитного чи імпліцитного. Для того, щоб коректно користуватися словами такого типу, як *навіть, тільки, лише*, та ін. важливими стають дані про прагматичне оточення [2: 6].

Ю. Д. Апресян звертає увагу на апарат модальності, який розробила А. Вежицька: «Апарат модальності ставить семантичний аналіз великих пластів лексики, – в першу чергу, часток, вставних слів, сполучників і прислівників на зразок *навіть, лише, хоча, ще, вже, але, всього, цілком, на частя, по суті, скоріше* і т.п. – на значно глибшу, ніж раніше, основу» [1: 33].

О. А. Семенюк стверджує, що кожна ілокутивна сила складається з певних ілокутивних індикаторів мовленнєвого акту до яких, як і інші мовознавці, відносить частку [11: 106].

Предметом наукового спостереження в нашій роботі є використання часток *лише, навіть, тільки* в тексті «Заяви».

Частку *лише* в досліджуваному тексті вжито шість разів. Як зазначається у словнику, частка *лише* діє як обмежувальна, підсилювальна, спонукальна [4: 488], вона використовується для виділення дії, ознаки.

Виділення дії наявне в таких реченнях: *Тепер продовження ядерних випробувань могло **лише підняти** все вище і вище спіраль гонки озброєнь* [7: 10]; *...керівництво КНР **лише підтверджує**, що воно орієнтується на антимарксистську, антиленінську нелюдську настанову* [7: 24]. У цих реченнях за допомогою частки *лише* виділяються такі дії: Китай продовжує ядерні випробування і може вплинути на подальше озброєння країнами; Китай обрав інший напрям у зовнішній політиці.

Отже, частка вживається для підсилювання значення виконуваної дії: відбувається дія виняткова, яка супроводжується відхиленням від норм, правил, яких інші дотримуються. Частка *лише* еквівалентна словам *тільки, виключно*, якими її можна замінити, пор.: *Тепер продовження ядерних випробувань могло **тільки підняти** все вище і вище спіраль гонки озброєнь;...керівництво КНР **тільки підтверджує**, що....* Проте частка *тільки* наділена видільно-обмежувальною семантикою і надає висловленню іншого прочитання, тим самим вказуючи на обмеження 'всього', 'не більше, як'. Невживання будь-якої з часток у пропонуваніх реченнях послаблює силу висловлення, а відповідно і послаблює вплив на реципієнта (читача), пор.: *Тепер продовження ядерних випробувань могло **підняти** все вище і вище спіраль гонки озброєнь; ...керівництво КНР **підтверджує**, що*

Ілюстрацією виділення ознаки є такі речення: *Китайські керівники **твердять**, ніби Радянський Союз **дбає лише про власне благополуччя**... [7: 21]; ... **вони** [КНР] **можуть лише поставити себе в ніякове становище** [7: 14]. Частка вказує на обмеження ознаки, тобто відбувається звуження вияву ознак до однієї характеристики. Виділена з використанням частки ознака актуалізує такий зміст: Китай упевнений, що СРСР дбає лише про своє життя в достатку й спокої, і, у випадку загрози, він залишиться незахищеним; Китай не розуміє всієї серйозності стану і потрапляє в надзвичайно неприємну ситуацію, завдає неприємностей і клопоту.*

У тексті «Заяви» фіксуємо частку *навіть* вісім разів. Вона вживається для вирізнення або підсилення слова чи словосполучення, якого стосується [4: 552].

Простежимо виділення словосполучень: *в 1956 році США відмовилися прийняти нашу пропозицію, а в 1963 році вони її **прийняли, навіть в децю розширеному вигляді**... [7: 11]; ... і **те, що було неприйнятним ще вчора, може виявитись корисним і навіть дуже корисним сьогодні** [7: 13]; **Чи будуть китайські керівники почувати себе спокійніше, навіть сидючи на власній атомній бомбі?** [7: 19]; **Ні один комуніст-ленінець не може не відчувати природної огиди до такої настанови ядерної війни: якщо навіть загине половина людства, якщо загине 300 мільйонів китайців, це нічого, зате імперіалізм буде стерто з лиця землі і на його руїнах, ті, хто уціліє, створять в тисячу разів вищу цивілізацію** [7: 24]. Словосполучення складаються з двох або декількох слів, граматично і за змістом пов'язаних між собою. Частка виділяє його, тобто виділяє визначену частину речення з метою підкреслення важливості викладеного змісту.*

Виділяємо особливо важливу інформацію: США підписали договір в розширеному вигляді; ядерна могутність Радянського Союзу приносить

користь, гарантує безпеку соціалістичної співдружності; не можна допускати термоядерної війни, навіть якщо імперіалізм буде в такій ситуації знищено.

Виділення значення окремих слів за допомогою частки *навіть* ілюструють такі речення:...*А, по-друге, договір не забороняє і Радянському Союзу, якщо в цьому буде потреба, проводити підземні ядерні випробування, збільшувати запаси своєї ядерної зброї і навіть застосовувати цю зброю проти імперіалістичних агресорів...* [7: 9]; ...*хто став на точку зору націоналізму, ...того не бентежить навіть, що своєю тактикою роз'єднання і роздроблення він перетворює в ніщо великий заповіт зближення і єднання пролетарів всіх націй* [7: 29]. У виділених словах сконцентрована потужна сила, яка змушує читача усвідомлювати важливість ситуації. Виділені слова мають зміст: Радянський Союз може застосувати ядерну зброю, якщо буде потрібно; Китай не турбується, не тривожиться, що тактика його неправильна; Китай одверто не визнає, що знаходиться в залежності від Радянського Союзу.

Найчастотнішою за вживанням в тексті «Заяви» виявилась частка *тільки* – одинадцять разів. Вона використовується як з обмежувально-видільним відтінком у значенні ‘лише’, ‘тільки в той час’, ‘тільки в такій ситуації’, ‘тільки таким способом’, так і з відтінком підсилювання для підкреслення крайнього напруження дії [4: 1249]. Уживання частки *тільки* допомагає розмежувати основні наголошені складові частини змісту тексту в такий спосіб:

1) спостерігаємо вирізнення значення окремих слів: керівники КНР прагнуть мати зброю; керівники КНР обдаровані великим розумом; народи Азії, Африки і Латинської Америки мають те загальне, що притаманне кожному з них, що єднає. Вияв цієї ілюкутивної сили спостерігаємо в реченнях: *Тільки люди* [керівники КНР], *яким жадоба здобути ядерну зброю у свою власну квартиру застилає очі, можуть не бачити і не розуміти цього* [7: 17]; ... *і тільки у китайських керівників є ключ мудрості* [7: 7]; ...*китайські керівники демонстративно підкреслюють спільність інтересів тільки цих трьох континентів, не кажучи жодного слова про необхідність зміцнювати їх солідарність з народами соціалістичних країн...* [7: 29].

2) виявляють свої наміри учасники ситуації таким чином: керівники КНР говорять про лінію на мирне співіснування, а на практиці саботують втілення спільного курсу в життя; виявляють байдужість до наслідків своєї політики. Вияв ілюкутивної сили висловлення ілюструють речення:... *керівництво КНР тільки на словах згодне із схваленою... лінією на мирне співіснування* ...[7:6]; *Позицію уряду КНР... можна зрозуміти тільки так, що для китайських керівників немає значення, ...* [7: 18];

3) спостерігаємо виділення ситуації: саме життя примусить КНР визнати досягнення ядерної могутності Радянського Союзу; уряд КНР дозволяє собі заяви проти договору, бо звик до того, що СРСР завжди захищає і надалі захистить, як-от у реченнях:... *імперіалісти тільки тоді бувають змушені визнати ... коли саме життя примушує їх зробити це* [7: 15]; ... *заяви ... можуть дозволити собі тільки тому, що зовнішня безпека Китаю захищається могутністю Радянського Союзу...* [7: 20].

Отже, можна підсумувати, що зміст певної інформації був виділений, підсилений за допомогою вживання в тексті «Заяви» часток *лише, навіть, тільки*, використання яких провокує читача на відчуття певних емоцій, які автор тексту прагнув викликати. Частки виконують функцію ілокутивних індикаторів сили висловлення, тим самим сприяють її підсиленню і, як наслідок, – відбувається спрямування уваги масової свідомості на конкретні проблеми.

Не претендуючи на вичерпність пропонованого дослідження, обмеженого жанром статті, у перспективі планується визначити роль часток *би, б як* засобів прояснення сили висловлення в ілокутивному акті.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Апресян Ю. Д.** Избранные труды, том 1. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской литературы», издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 472 с.
2. **Арутюнова Н. Д.** Истоки, проблемы и категории прагматики [Текст] / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике / общ.ред. Е. В. Падучевой. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – Лингвистическая прагматика. – С. 3 – 42.
3. **Бацевич Ф. С.** Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.
4. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
5. **Гуменюк Б. І.** Дипломатична служба: правове регулювання: навчальний посібник / Б. І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2007. – 224 с.
6. **Гуменюк Б. І.** Основи дипломатичної та консульської служби: навчальний посібник / Б. І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2004. – 248 с.
7. **Заява** Радянського Уряду. – Київ : Держполітвидав, 1963. – 30 с.
8. **Мацько Л. І.** Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
9. **Остин Дж. Л.** Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – Теория речевых актов. Сборник. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22-129.
10. **Почепцов Г. Г.** Теории коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2001. – 656 с.
11. **Семенюк О. А.** Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
12. **Серль Дж.** Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике / Дж. Серль. – Вып. 17. – Теория речевых актов. Сборник. – М. : Прогресс, 1986. – С. 151-168.
13. **Український** дипломатичний словник / за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
14. **Яшенкова О. В.** Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Канкаш Галина Дмитрівна – викладач німецької мови, Сумський національний аграрний університет. Україна, 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160.

E-mail: lippe75@mail.ru

тел: +38 095 417 6120, +38 093 630 22 75

<http://orcid.org/0000-0002-9539-2419>

Kankash Galyna Dmytrivna – teacher of German language, Sumy National Agricultural University. Ukraine, 40021, Sumy, H. Kondratyev St., 160.